

**«НОВА» ЛІТЕРАТУРА У МЕЖАХ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ
ЯПОНІЇ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Становлення та розвиток сучасної японської літератури тісно пов'язані з реформами Мейджі, які сприяли відкриттю країни після довготривалої ізоляції. Статтю присвячено основним віхам розвитку «нової», тобто сучасної японської літератури, яка знаменувала собою трансформацію світосприйняття японського суспільства на початку ХХ століття.

Ключові слова: реформи Мейджі, «нова» література, натуралізм, антинатуралізм.

Становление и развитие современной японской литературы тесно связаны с реформами Мейдзи, которые способствовали открытию страны после длительной изоляции. Статья посвящена основным этапам развития «новой», то есть современной японской литературы, которая знаменовала собой трансформацию мировосприятия японского общества в начале ХХ века.

Ключевые слова: реформы Мейдзи, «новая» литература, натурализм, антинатурализм.

Formation and development of the modern Japanese literature is closely connected with the Meiji restoration, which facilitated opening of the country. The article deals with the main stages of development of the new, i.e. modern Japanese literature, which signified transformation of world-outlook of the Japanese society at the beginning of XX century.

Key words: Meiji reforms, new literature, naturalism, antinaturalism.

Реформи Мейджі (1868 - 1912 рр.), які змінили хід життя японського народу не лише у політичному, але й в економічному, соціальному та культурному планах, послужили вихідним моментом для літературної революції Японії. Перші роки правління нового уряду були відмічені рядом реформ, які ще довгий час коригувалися та зазнавали значних змін. Зокрема, одна із таких реформ, яка ще відносно тривалий час, а саме до початку ХХ століття, відігравала роль регулятора літературних і публіцистичних процесів, була представлена «Постановою про публікації» («Шюппан Дзьорей») від 1869 року. Згідно цієї «Постанови» метою державної цензури був захист священного імені Імператора, суспільного порядку та державної безпеки країни. Інакше кажучи, будь-які праці (як художні, так і публіцистичні), що містили небажані заклики до боротьби за рівність, пікантні еротичні сцени, шкідливі для репутації згадки про високопоставлених осіб тощо, підлягали вилученню з друку та передбачали певні штрафні санкції або ув'язнення як для письменників, так і видавців, які допустили до друку «небезпечні для суспільної моралі» твори. Хоча «Постанова» і зберегла в собі багато положень з попередніх наказів і правил часів шьогунату Токугава (1603 - 1868 рр.) і досить довгий час обмежувала розвиток літератури та публіцистики в Японії, вона все ж таки не змогла

стримати процес трансформації суспільної свідомості та кардинальної зміни світосприйняття японців, чому посприяло відкриття країни.

На думку Дж. Рубіна, існує декілька факторів, які відіграли значну роль у становленні «нової» літератури, а саме:

- популярність західної літератури, представленої перекладами художніх творів видатних письменників, які були позначені певним скептицизмом, втраченою вірою у традиційні устої, пропагандою крові та плоти справжнього життя;

- ряд військових подій, зокрема перемога Японії у російсько-японській війні 1904 – 1905 рр., яка, на думку тогочасного уряду країни, послужила причиною розповсюдження «небезпечних думок і настроїв» серед молоді, що прагнула відкинути старі традиції феодально-ієрархічного суспільства та розпочати якісно нове життя, у якому панують «вільне» кохання, емансипація жінок, чуттєва насолода тощо;

- індивідуалізм як ідея, що проникла у свідомість японців з відкриттям країни та послужила вирішальним фактором для відмови від традицій та усталених суспільних і моральних норм, які асоціювалися із пережитками минулого [1: 59 - 61].

Звичайно, певні історичні події, культурні віяння з Заходу, соціальні трансформації дали поштовх стрімкому розвитку літературно-критичної думки в Японії. На відміну від періоду, що передував ХХ століттю, коли в країні в основному перекладалася класична західна література, між 1902 - 1908 рр. було перекладено й опубліковано низку творів сучасних письменників, серед яких: О.С. Пушкін, І.С. Тургенев, Л.М. Толстой, Ф.М. Достоевський, Оноре де Бальзак, Анатоль Франс, Гі де Мопассан, Фрідріх Ніцше, Генрік Ібсен, Едгар Аллан По, Еміль Золя тощо.

Усі ці твори, що почали активно перекладатися японською мовою завдяки можливості японців ознайомитися з культурними надбаннями Заходу, що виникла саме завдяки реформам Мейджі та відкриттю країни, були позначені рисами різних літературних течій, шкіл і напрямів. Таке розмаїття художніх форм, нових ідейно-художніх принципів, тем, образів, з якими вперше мав змогу ознайомитися японський читач, представило літературу вищого гатунку, розраховану на освічену та інтелігентну молодь, відкриту новим ідеям та поглядам. Натомість література доби Едо (1603 – 1868 рр.), тобто середньовічна література, вже втратила свою актуальність та принадність для тогочасного японського читача, оскільки вона не могла задовольнити потреб сучасності та відобразити тогочасні настрої та цінності. Тому не дивним є той факт, що західні літературні напрями, а саме: реалізм, романтизм, натуралізм, символізм, експресіонізм, екзистенціалізм тощо, - послужили певними орієнтирами для японських письменників нової доби, що прагнули віднайти такі художні засоби, які б допомогли їм відобразити сучасне життя з його багатствами, потребами, почуттями у всій повноті.

Вважається, що першим сучасним романом в Японії став твір «Пливуча хмара» («Укігуро», 1887 - 1889 рр.) молодого студента російської літератури Футабатєя Шімея. Проте на цьому ранньому етапі розвитку сучасної японської літератури лише декілька читачів були готові сприйняти такі тонкощі західних художніх творів, як розмовна мова та мирські характери, що втілювали у собі пересічний життєвий досвід з натяком на аналіз тогочасного суспільства. Набагато цікавішими у той час були праці Одзакі Койо (1867 – 1903 рр.) та його групи «Кен'юіся» або «Товариства любителів чорнильниці», які представляли прозу доби Едо «під західною маскою» [2: 35]. Койо та його учні викорис-

товували запозичені техніки реалістичного опису для написання традиційних мелодрам.

Однак слава Койо як відомого майстра слова на літературній арені Японії закріпилася лише до початку японсько-китайської війни 1894-1895 рр., яка, у свою чергу, посприяла значному напливові селян до міст з метою поповнити робочі ряди військових заводів. Такий потік робочої сили призвів до трансформації міського населення й урізноманітнення читачкої аудиторії. Війна викликала не лише значний промисловий бум, але й раптове руйнування традиційного життєвого устрою та цінностей сільського населення [3: 46]. Як реакція на нову та пригнічену атмосферу у країні виникли «ідейні оповідання» («*каннен шьосеццу*») Ідзумі Кьока (1873 – 1939 рр.), який був учнем Койо, проте намагався своїми творами побороти легковажність «Товариства любителів чорнильниць», пропонуючи «серйозні» теми, підіймаючи актуальні проблеми тощо. Зокрема, найтиповіші образи «ідейних оповідань» були представлені вихідцями з простонароддя, а теми були тісно пов'язані з новими соціально-економічними потрясіннями, викликаними милітаризацією та війною. До представників такої «серйозної» літератури також відносять Хіроцу Рюро (1861 – 1926 рр.), Кавакамі Бізан (1869 – 1908 рр.) і Огурі Фуйо (1874 – 1926 рр.), більшість творів яких публікувалось у літературному журналі «Бунгей Курабу» («Літературний клуб»).

Проте мода на «ідейну» літературу зникла, шойно стало зрозуміло, що письменники цієї течії вичерпали свої здібності у царині реалістичного світозображення. На зміну їм на передову літератури виступило покоління поетів-романтиків, чії спроби в основному зосередилися більше на змісті, ніж на формі. Зріле становлення *романтизму* або «*романшюгі*» пов'язують з виходом у 1893 р. першого номеру журналу «Бунгакукай» («Літературний світ»), навколо якого зібралися поети Кітамура Тококу (1868 – 1894 рр.), Шімадзакі Тосон (1872 – 1943 рр.), Тогава Шюкоцу (1870 – 1939 рр.), Уеда Бін (1874 – 1916 рр.) та інші, які й відкрили добу романтичної хвилі в японській поезії. Хоча ще з 1889 р. у літературно-критичному журналі «Шігарамі соші» («Гребля») почали публікуватися статті, в яких розроблялася естетична теорія романтизму [4: 70-71]. Японські романтики справили вплив на подальший розвиток літератури початку ХХ століття, оскільки вони першими виступили проти багатокітких феодальних забобонів, оспівуючи життя людини з усіма її негативними та позитивними моментами. У 1900 р. після закриття «Бунгакукай» новим осередком романтизму став журнал «Мьодзьо» («Вранішня зоря»), у якому тривалий час публікувалася емоційна лірика Йосано Акіко (1878 – 1942 рр.). Однак з часом романтизм поступається реалізму і фактично закінчує своє існування із закриттям журналу у 1908 р.

У свою чергу *реалізм* («*шіяшіншюгі*») або «*гендзюцшюгі*») сформувався під впливом соціальної прози «*шіякай шьосеццу*», що зародилася вже після японсько-китайської війни в умовах загострених внутрішніх протиріч. Розвиток цього художнього напрямку у тісному зв'язку з романтизмом та пізніше з натуралізмом посприяв тому, що реалісти успадкували від романтиків спрямованість на боротьбу за свободу особистості, протистояння традиційним канонам в описі характерів та тематиці творів [7: 135-136]. Затвердження реалізму як головного методу в японській літературі почалося з роману Шімадзакі Тосона «Порушений заповіт» (1906 р.). З романтизму перейшов до реалізму Кунікіда Дотто (1871 – 1908 рр.), ввівши в японську прозу новий реалістичний пейзаж.

Однак значний прорив у свідомості японців, на думку дослідника сучасної японської літератури Дж. Рубіна, зробила перемога японців у російсько-японській війні, дозволив-

ши багатьом відчути, що час самопожертви закінчився [1: 59]. І саме в такій радісній післявоєнній обстановці індивідуалізм набув широкого визнання – самовдосконалення та накопичення власного майна більше не виправдовувалися інтересами родини або нації, як це робилося з початку доби Мейджі; молодь відверто дала собі волю у прагненнях «чуттєвої насолоди»; дезорієнтовані юнаки та дівчата поринули у пошуки змісту життя, провідуючи філософію вільного кохання та емансипації жінок, які протирічили традиційній системі родинних цінностей [6: 56-57]. І саме завдяки цим згубним тенденціям натуралізм проклав собі стежку у літературі Японії. Хоча його зерня і було посіяне західною літературою страждань та поневірян, а також творами Емілі Золя, проте індивідуалізм як ідея справив на його розвиток досить значний вплив, прокладаючи безмежну прірву між традиційною та «новою» літературою, проголошуючи силу плоті та сенсуального світосприйняття.

Як не дивно, найвдалішим експериментом у межах «нової» літератури видався саме *натуралізм* («*шидзенишюгі*»), який стрімко заповнило Японію на початку ХХ століття та поєднав у собі риси і реалізму, і власне західного натуралізму. Цей напрям головний літературний критик журналу «Гайо» («Сонце») Хасегава Тенкей (1876 - 1940 рр.) проголосив «мистецтвом доби розчарування» [1: 60]. Таку назву натуралізм отримав завдяки тому, що західна література кінця ХІХ - початку ХХ століття, яка справила значний вплив на його становлення, у зв'язку зі своїми скептико-декадентськими настроями асоціювалася у японців з розчаруванням і втрагою будь-яких ілюзій. Тому у жовтні 1906 р. на позначення таких настроїв і було запропоновано термін «генмецу» (розчарування).

Завдяки до болю та огиди достовірному життєпису з абсолютною відсутністю будь-яких художніх прикрас і возвеличення людської природи письменниками, що представляли «нову» японську літературу того часу, вдалося передати конфлікт поколінь, який полягав у запереченні традицій минулого, посиленій увазі до плоті та сексу, інстинктів у житті людини, пошуку «огидної» правди. Проте, на жаль, не усі письменники, що пробували себе у цьому напрямі, прикрасили своїми творами японську літературу, оскільки вони скористалися новими перевагами, що пропонував їм натуралізм, лише для того, щоб писати по-новому про секс, тим самим породжуючи майже безідейні та пусті твори з елементами порнографії. Прикладом таких творів можуть послужити пізні оповідання Огурі Фуйо. Але таким майстрам натуралізму, як Кунікіда Doppo, Шімадзакі Тосон, Таяма Катай (1871 – 1930 рр.), Нацуме Сосеки (1867 – 1916 рр.) та ін., вдалося вивести японську літературу на якісно новий рівень, надавши їй глибоко філософського та психологічного звучання.

У свою чергу натуралістичні тенденції вплинули на становлення нового прозового жанру в японській літературі під назвою «*ватакуші шьосецу*» або відомого як егобелетристика [7: 141]. Цей жанр, що значно вплинув на становлення літератури першої половини ХХ століття, характеризується навмисною ізоляцією авторського «я» від суспільства, його життя та суспільних проблем, заглибленням в особисті переживання. Значний вплив можна простежити і в поезії, в якій акцент зміщується до повсякденної дійсності, а також відбувається перехід до вільної форми або «*дзюіші*» (вільний вірш, верлібр). Проте поети-натуралісти – Вакаяма Бокусуй (1885 - 1959 рр.), Маеда Югурьо (1883 - 1951 рр.), Кубота Уцубо (1877 - 1967 рр.), Кавадзі Рюко (1888 - 1959 рр.), Сома Гьофу (1883 - 1950 рр.), - постійно відходять від нагальних життєвих проблем, обмежуючись

сферою власне інтимних переживань та вузько побутової тематики, що до кінця першого десятиліття XX століття призводить до того, що така поезія вичерпує сама себе.

Однак, не дивлячись на абсолютну відповідність натуралізму як літературного напрямку потребам тогочасного японського суспільства, офіційна влада жодним чином не збиралася миритися з «купою неосвічених молодиків без життєвого досвіду за плечима, які не мали чого сказати досвідченим мужам, та ще й могли зашкодити усій молоді» [1: 64]. Наприклад, Міністр освіти Макіно Шінкен видав декілька директив, які критикували сучасну літературу за три шкідливі впливи:

1. пробудження неблагородних емоцій;
2. поширення індивідуалістичних, ліберальних ідей;
3. культивування песимістичного світосприйняття.

Певною мірою Макіно мав рацію, проте засоби, обрані владою для боротьби з натуралізмом, а саме: численні заборони творів, вилучення друкованих примірників, штрафи тощо, - виявилися не досить ефективними. До того ж з появою натуралізму як самосвідомого літературного напрямку постало питання щодо цінності та значення літератури як поклонання, яке значно змінило ставлення спільноти до письменників та художньої літератури в цілому.

Однак з часом натуралізм починає відходити на задній план, викликаючи хвилю антинатуралістичних настроїв, які знайшли своє втілення у творах представників «*ханшій-дзенюгі*» або *антинатуралізму*, що об'єднав у собі різні художні напрями, школи та течії. У своїй статті «Французький натуралізм та реакція на нього» Нагаї Кафу (1879 – 1959 рр.) висловив думку про те, що японські послідовники французького натуралізму сприйняли його найгірші риси, внаслідок чого обрали безвихідний шлях розвитку [8: 93]. Хоча письменник і має рацію, проте не варто недооцінювати натуралізм як прояв «нової» літератури, що відкрив шлях до глибинного самоусвідомлення та посприяв культурно-літературному поступові країни.

Зокрема, японський антинатуралізм відкриває нові можливості для японської літератури: представники спілки «Шіракаба» («Біла береза», 1910 р. – початок 20-х рр. XX століття) проголошують світлі ідеали гуманізму; егобелетристи, наслідувавши від натуралізму принцип достовірного зображення дійсності, глибоко занурюються в психологічне та фізіологічне життя людини, виступаючи в ролі «матеріалу для експериментів»; письменники-естети повертаються до вічного ідеалу краси, присвятивши своє життя та творчість служінню красі.

Зокрема, хотілося б зауважити декілька слів про школу японського *естетизму* або «*тамбіха*», найяскравішими представниками якої визнано Нагаї Кафу та Танідзакі Джон'їчро (1886 - 1965 рр.), чії твори з визначеною естетичною позицією поклоніння красі чітко вписувалися в антинатуралістичний контекст [9: 244]. Для естетів було характерним співвідношення традиції та новаторства, яке простежується у частих зверненнях до мотивів та образів традиційної японської літератури, захопленість добою Едо з її багатоміською культурою. Проте такий художній прийом лише служив засобом моделювання естетично-ідейного компоненту творів, в цілому підкреслюючи присутність елементів «нової» літератури. Зокрема, до таких елементів можна віднести прославлення чуттєво-тілесних насолод, занурення у світ внутрішніх пристрастей і бажань персонажів тощо. Хоча і Нагаї, і Танідзакі у певні періоди свого життя та творчої кар'єри

висловлювали жаль з приводу вульгарності та поверховості західної культури, що насаджувалася на початку XX століття в Японії, висловлюючи бажання повернутися до традиційної японської естетики, їхні твори лише іноді за формою нагадують традиційну японську прозу.

На жаль, оновлення японської культури та становлення якісно нової літератури на початку XX століття було не довготривалим, оскільки викликало невдоволення правлячих кіл, і тому з середини 30-х років XX століття культурне життя країни опинилося під контролем офіційної ідеології завдяки серії репресій. Однак навіть такий короткий проміжок часу значно збагатив культурне та літературне життя Японії, зокрема стверджуючи нові літературні напрями, течії та школи, запроваджуючи нові прозові та поетичні жанри, пропонуючи якісно нові художні прийоми та методи відтворення тогочасної дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jay Rubin. Injurious to public morals: writers and the Meiji state. – Seattle: University of Washington Press, 1984. - 331 p.
2. Kunikida Doppo. Koyo Sanjin. – Tokyo: Gakushūkenkyūsha, 1964. - 426 p.
3. Karatani Kojin. Origins of modern Japanese literature. - Durham: Duke University Press, 1993. - 219 p.
4. Hisaaki Yamanouchi. The search for authenticity in modern Japanese literature. - Cambridge: Cambridge University Press, 1978. - 214 p.
5. Washburn D.C. Translating Mount Fuji: modern Japanese fiction and the ethics of identity. – New York: Columbia University Press, 2007. - 303 p.
6. Ajioka Chiaki et al. Modern boy, modern girl: modernity in Japanese art. - Sydney: Art Gallery of New South Wales, 1998. - 174 p.
7. Tomi Suzuki. Narrating the self: fictions of Japanese modernity. - Stanford: Stanford University Press, 1996. - 248 p.
8. Чегодарь Н.И. Литературная жизнь Японии: между двумя мировыми войнами. – М.: Восточная литература, 2004. - 219 с.
9. Petersen G.B. The moon in the water: understanding Tanizaki, Kawabata, and Mishima. - Honolulu: University Press of Hawaii, 1979. - 366 p.